

MODALITĂȚI DE REDARE A ORALITĂȚII LA NIVEL SUPERFRASCIC PRIN INTERMEDIUL TOPICII

Elena VARZARI

Catedra Filologie Clasică

When expressing at the text level it is essential to find specific forms that would substitute verbal characteristic forms. This procedure can engage the function of the first position in the sentence, the place that a sentence has in the frame of the functional sentence perspective, the correlation that is built up between the sentences that belong to such a sequence. The word order, determined by the functional sentence perspective, can compensate in the written text the specific methods of verbal expression and a proper use of the communicative progression can contribute to the configuration of a thematic line, preserving, at the same time, the verbal characteristics of the text.

Aria de investigație a lingvisticii actuale, depășind limitele unei propoziții luate izolat, antrenează, tot mai insistent, un cadru mult mai larg (de fapt și mai confuz) – cel al textului. Textul, ca obiect de cercetare, reprezintă o dimensiune relativ nouă pentru știința limbii, chiar dacă, se știe, a fost reintrodus în registrul conceptelor-cheie încă din anii șaptezeci (grație realizărilor școlii semiotice din Tartu, Textlinguistik din Germania ș.a.). La acest nivel – al textului – ordinea cuvintelor, modalitate de bază a organizării vorbirii, categorie lingvistică universală, problemă de lingvistică sincronică, dar și diacronică, își descoperă noi valențe și configurații. Mijloacele de redare a oralității în textul artistic, văzute într-un asemenea context, oferă o viziune mai largă asupra fenomenului.

Studierea ordinii cuvintelor (fenomen cu implicații, în egală măsură, pentru sintaxă și pentru stilistică) capătă relevanță doar atunci când este raportată nu la text în general, ci la un context minimal/microcontext, acesta din urmă reprezentând unitatea maximală și integrantă pentru cercetarea topicii. Deși contextul minimal (unitatea superfrastică) constituie o realitate a limbii, nu i s-a dat încă o definiție general-acceptabilă în literatura de specialitate, nu au fost delimitate nici criteriile sigure de detașare a unei secvențe de text din componența macrotextului. În plus, nu există termeni consacrați, apti să sugereze multiaspectualitatea unei astfel de unități sau să-i descopere pe deplin specificul (*Cf.* termenii utilizați, în mod curent, pentru conceptul adus în discuție: *text, enunț, unitate superfrastică, paragraf, alineat, lanț de macrostructuri ș.a.*). Cert este că pentru a desprinde din componența unui macrotext a unei secvențe susceptibile să scoată în evidență funcționarea topicii, trebuie să se pornească de la structura textului, de la factorii comunicativi și gramaticali care determină această structură, de la specificul funcțional-stilistic al textului, particularitățile semantice ale lui etc. Segmentarea în microcontexte are un caracter stilistic, semantic și comunicativ. Dacă segmentarea stilistică poate fi dedusă din particularitățile funcțional-stilistice ale textului sau din stilul individual al autorului, sub aspect semantic vor forma o unitate acele propoziții care au o temă comună. Rolul factorului comunicativ în crearea microtextelor este confirmat de importanța pe care o are locul fiecărei propoziții în text, poziția în text a unei propoziții fiind determinată de valența comunicativă a acesteia. Prin urmare, microtextul este „o îmbinare de propoziții unite printr-un sens comun, prin legături sintactice speciale, în stare să formeze o unitate semantică relativ independentă de context” [1, p.25] sau „un fragment unitar de text constituit dintr-un grup de propoziții, legate din punct de vedere structural și semantic, care exprimă un gând într-o formă mai completă decât propoziția” [2, p.95]. Putem interpreta drept microtext și ceea ce J.-M. Adam definește drept „mărime decompozabilă în părți unite între ele, [...]; entitate relativ autonomă dotată cu o organizare internă proprie și deci aflată în relație de dependență/independentă de ansamblul mai vast din care face parte” [3, p.28].

La acest nivel – care ar putea fi numit convențional superfrastic – unul dintre factorii de bază care determină configurația topicii este segmentarea informațională binară/analiza actualizată. Aceasta pentru că în orice comunicare se succed două tipuri de informație: una cunoscută emițătorului și receptorului, „datum”-ul, subiectul despre care se spune ceva și acel ceva sau informația nouă pe care vorbitorul intenționează să o comunice referitor la subiectul în discuție. Îmbinarea dintre cunoașterea prealabilă și „novum” constituie, de fapt, esența comunicării și determină în enunț ordonarea elementelor de la cunoscut la necunoscut (în termeni gramaticali: de la subiect la predicat). Vorbirea reprezintă un lanț de treceri succesive de la părțile enunțului

mai puțin informative la cele care au o pondere mai mare în transmiterea informației. În cadrul unei propoziții această mișcare constă în trecerea de la temă (informația prealabilă) la ceea ce se spune despre această temă (la „remă” sau „comentariu”). Din perspectiva teoriei dinamismului comunicațional [4], tema poate fi identificată chiar și acolo unde nu există un „datum” propriu-zis, dar este prezent un element cu un grad informativ mai mic în comparație cu celelalte elemente ale propoziției și, în același timp, cu un rol esențial pentru desfășurarea comunicării o propoziție examinată din perspectivă dinamică; ea presupune studierea ordinii cuvintelor în strânsă legătură cu textul, topica unei propoziții fiind condiționată în text de tema sau rema propozițiilor ocurente.

Un aspect important, pentru caracterizarea organizării informaționale sau segmentării în temă *versus* remă a unei secvențe de text și deci pentru stabilirea contribuției pe care o are ordinea cuvintelor la redarea oralității unui text, este caracterul continuu/discontinuu al acestuia. Discontinuitatea este, în general, specifică sintaxei limbii vorbite, „constând în «ruperea» organizării sintactice într-un anumit punct al lanțului enunțului și continuarea după alt tipar/altă schemă de organizare” [5, p.184].

O modalitate uzuală de a reda prin intermediul topicii discontinuitatea vorbirii orale în textul scris este tematizarea (topicalizarea) unui constituent din lanțul sintagmatic. Prin tematizare (topicalizare) se subînțelege procesul de transformare a unui constituent al propoziției în temă/topic* și așezarea lui în poziție tematică. Deși o asemenea poziție este, de regulă, una parantetică, ea poate să implice inversarea ordinii cuvintelor din structura sintactică vizată. Fenomenul, interpretat și drept dislocare la stânga, este atestat cel mai frecvent la nivelul propoziției. Cf: „*Oricum pentru Rarița... anume că ogorul ei din Valea Hărmăsoaiei o aștepta pentru ultima oară, să se răzbune în felu-i și chipu-i de căpcăun*” (Vasilache, p.31); „*Tu, Lisandro, de cum a început judecata, eu una am tăcut și am ascultat*” (Stancu, p.29). Continuarea rematică a anacolutului propozițional de multe ori poate fi urmărită doar în propozițiile ulterioare, astfel devenind necesară, pentru interpretarea fenomenului, implicarea întregului microtext: „*Vezi, asta de ce stă?! Îngînă Niculae, ca și când cineva ar fi pretins că toate oile seamănă cu Bisisca. Nu știu, mamă, dar eu m-am săturat... Eu, le lovește moartea de oi, îngînă el mai departe jeluindu-se. Eu nu mă mai duc cu oile...*” (Preda, p.9).

Discontinuitățile de felul celor citate apar în consecința schimbării strategiei comunicative inițiale, atunci când locutorul nu are de la bun început o imagine de ansamblu asupra întregului enunț. Funcția principală a procedurii amintite este reliefaarea temei (care în acest caz este, de regulă, un antroponim) sau anunțarea prin anticipare a termenului care va fi actualizat în enunț. Extrapozitia la stânga este motivată și prin considerente de ordin emfatic, limbajul oral fiind, se știe, mult mai marcat de afectivitate decât textele din varianta scrisă a limbii. Suspendările temelor exprimate prin diferite părți de propoziție (însoțite de diverse semne grafice, repetări etc.) urmăresc redarea/imitarea spontaneității, care a devenit dominantă oralității grație dezvoltării în paralel a structurii gândului și a structurii enunțului și compensează incapacitatea mijloacelor scrise de a reda semnificația intonației, a gesticulației, a tonalității etc. cu care este investită comunicarea orală: „*Tovarăși cetățeni, dați-mi voie... Măgarul... Dacă-i vorba de măgar – eu sint măgarul !..*” (Vasilache, p.49).

Atunci când o structură discontinuă ocupă poziția inițială („pre-inițială”) într-un microtext, ea se poate referi nu la un enunț, ci la întreaga unitate textuală pe care o anticipă. O astfel de tematizare are drept scop marcarea mai explicită a subiectului din secvența textuală ce urmează și se înscrie în categoria procedurilor transfractice care însoțesc topica subiectivă. În această situație tema, așezată în poziție parantetică sau în extrapozitie, nu mai realizează o funcție care îi este specifică – funcția anaforică (retrospectivă) sau realizarea legăturii cu ceea ce reprezintă contextul anterior. În plus, dacă la nivel propozițional disjuncția se realizează prin teme-„datum”, atunci la nivel superfractic aceasta este redată prin teme-„novum”.

Prin obiectivele sale de bază – reliefaarea subiectului acțiunii și evidențierea temei discursului – acest tip de discontinuitate se apropie de ceea ce W.Dressler numește „marcă facultativă a începutului de text” [6, p.112]: „*Moș Scridonaș... Nu, nu s-a grăbit să se ducă la Soviet. S-a întors acasă, și-a adus aminte că dovada cu pricina a dosit-o în fundul căciulii, a scos-o de acolo, a desfăcut-o o dată, a împăturit-o la loc și a pus-o în buzunar. Timp este s-o citească alții, nu? în glas, în glas, Rarița trebuie să facă trebușoara asta !.. Și-a aruncat ochii în ocolul oilor – ce fac?*” (Vasilache, p.67). Așezarea subiectului în poziție marginală chiar în prima propoziție a microtextului (cu fragmentul citat începe capitolul al VII-lea din nuvela „Surîsul lui Vișnu”)

* Pentru unii cercetători există o diferență între topic și temă: „Topicul aparține structurii centrale a enunțului, fiind un component integrat sintactic și nereliefaat stilistic, în timp ce temă dublează topicul, fiind așezată într-o poziție sintactică exterioară, prantetică, marcată emfatic” [5, p. 544].

anunță din start macrotema secvenței („Moș Scridonaș”), la care se revine în fiecare dintre propozițiile ulterioare și care este detaliată și completată odată cu fiecare enunț emis. O asemenea extrapropoziție are și rol de organizare a textului, deci funcție structural-organizatorică. Ea conturează linia tematică care se va respecta pe parcursul întregului capitol, strategie, în fond, diferită de cea adoptată de scriitor în restul nuvelei.

Comunicării orale, prin definiție, îi este specifică abaterea de la linia tematică generală, diferitele intersecții ale firelor tematice, precum și introducerea unor noi teme sau hiperteme, dezvoltarea acestora, iar apoi revenirea la macrotema inițială, care este pusă, de fiecare dată, în relație cu o nouă informație. La nivel superfrastic, oralității îi este proprie aducerea spontană în actualitate a unor subiecte-temă și de aici caracterul, oarecum, incoerent al comunicării pe cale orală. A se vedea, de exemplu, organizarea unităților narative în capitolul I al nuvelei menționate *supra*, în care temele „zvонul neverosimil”, „lumea”, „Paticu și Rarița”, „Tasioara” etc. sunt expuse, apoi se renunță la ele, după care sunt reluate și dezvoltate din nou (Vasilache, p.3-12). La nivel textual, pentru a menține coerența expunerii, autorii (atunci când stilizează oralitatea redând discontinuitatea acestui tip de comunicare prin intersectarea și întreruperea liniilor tematice) recurg nu numai la enunțarea repetată a macrotemelor, dar și la repetarea sau reluarea unor structuri sintactice-cheie, punctând astfel firul epic al narațiunii. În asemenea condiții, enunțurile care servesc drept repere în evoluția subiectului și sunt construite cu aceeași topică, reprezintă propozițiile inițiale* ale microtextelor și pot forma o adevărată rețea de realizare a coeziunii, înlănțuindu-se după principiul legăturii paralele. Cf. „D-apoi cu smîntînitul oalelor, ce calamandros făceam! ”; „D-apoi cu moș Chiorpec ciubotarul, megieșul nostru, ce necaz aveam!” (Creangă, p.179). Astfel de structuri capătă la nivel superfrastic funcție structural-organizatorică sau funcție de organizare textuală, permițând dezvoltarea liniei narative și pe verticală.

Se știe că „regula unui text bine scris e de a crea impresia oralității, adaptând-o însă la alte condiții de comunicare, prin decontextualizare (absența mimicii, a intonației, a corecției imediate) – și recontextualizare: e deci sugerare, și nu simplă înregistrare, reproducere fidelă” [8]. La nivel de microtext, procedeele la care se recurge pentru substituirea unor structuri caracteristice oralului pot antrena și funcțiile pe care le deține poziția inițială sau cea „pre-inițială” într-o propoziție, locul pe care îl ocupă o propoziție în cadrul unui lanț de macrostructuri, relațiile care se stabilesc între propozițiile care se constituie în astfel de unități. Ordinea cuvintelor, segmentată după principiul analizei actualizate, poate să compenseze în textul scris mijloacele de organizare specifice comunicării orale, iar o reușită manevră a progresiei tematice poate să permită punctarea unei linii tematice, păstrându-i textului trăsăturile oralității.

Referințe:

1. Фридман Л.Г. Прагматические проблемы лингвистики текста. - Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1984.
2. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. - Москва: Высшая школа, 1973.
3. Adam J.-M. Les textes: types et prototypes. - Paris: Nathan, 1997.
4. Firbas J. On defining the theme in functional sentence analysis // Travaux linguistiques de Prague. Vol.I. - Prague, 1964, p.267-280.
5. Bidu-Vrânceanu A., Călărășu C., Ionescu-Ruxăndoiu L. ș.a. Dicționar de științe ale limbii. - București: Nemira, 2001.
6. Дресслер В. Синтаксис текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8. - Москва: Наука, 1978, с.111-137.
7. Волокитина А.М. Актуальное членение предложения и абзаца // Лингвистика текста. - Куйбышев: КГУ, 1976, с.32-42.
8. Zafiu R. Diversitate stilistică în româna actuală. - București, 2003 // www.unibuc.ro/eBooks/filologie/Zafiu/29.htm [Accesat la 20.03.2006].

Surse folosite pentru exemplificări

1. Creangă = Creangă I. Amintiri din copilărie // Creangă I. Povestiri, amintiri, povestiri. - București: Minerva, 1978.
2. Preda = Preda M. Moromeții. - Oradea: Cartex Serv, 2004.
3. Stancu = Stancu Z. Șatra. - Chișinău: Universitas, 1992.
4. Vasilache = Vasilache V. Surșul lui Vișnu. - Chișinău: EUS, 1993.

Prezentat la 01.10.2007

* În lingvistica textului s-a emis ideea că o unitate superfrastică este constituită din două părți: prima parte – *propoziția introductivă* sau *inițială* – conține informația de bază a fragmentului, iar partea a doua (celelalte propoziții ale unității) cuprinde comentariul acestei informații [7, p.35], de aici denumirea de *propoziții-comentariu*. Secvența de text poate avea și o a treia parte – *propoziția-concluzie* sau *propoziția de încheiere*, care ar conține generalizări ce reies din structura informațională a secvenței.